

**ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО; АГРАРНЕ ПРАВО; ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО;
ПРИРОДОРЕСУРСНЕ ПРАВО**

УДК 349.6

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2022.6.11>

КРИЖЕВСЬКИЙ В.В.

**ДОВКІЛЛЯ ЯК ОБ'ЄКТ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ:
ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ**

**ENVIRONMENT AS AN OBJECT OF LEGAL PROTECTION:
THEORETICAL AND LEGAL ASPECT**

У статті досліджено зміст і сутність поняття довкілля як об'єкту правового захисту, крізь призму теоретико-правових напрацювань, що в свою чергу позитивно впливає на механізм правового захисту довкілля як елемент правової системи суспільства.

Установлено, що правовим захистом є такий порядок правовідносин за умов якого певний тип і вид соціальних взаємин перебуває під охороною права, проте вказується також те, що така правоохорона, можлива лише за умови санкціонування відповідних положень в законодавстві України чи іншому ратифікованому (узгодженому) з Верховною Радою України міжнародному нормативно-правовому акті.

Додатково обгрунтовано позицію про те, що сучасна система правовідносин та коло норм законодавства України, що визначають довкілля як об'єкт правового захисту є досить розгалуженим і вможливує ефективний, не лише захист а й охорону довкілля. Наведене, в свою чергу створюється в спосіб нормативно-правового гарантування на рівні Конституції України, галузевого законодавства та підзаконних нормативно-правових актів.

Обгрунтовується також позиція про те, що механізм правового захисту довкілля потребує ефективізації крізь призму вітчизняних реалій, зокрема триваючу збройну агресію росії проти України, а також отримання кандидатства в члени Європейського союзу, що в свою чергу потребує гармонізації національного законодавства з європейським.

Перспектива подальшого дослідження механізму правового захисту полягає в необхідності детального структурного аналізу нормативно-правового підґрунтя відповідного сегменту правовідносин, а також проведення порівняльного дослідження з метою аналізу міжнародного досвіду регулювання відповідної сфери та розроблення шляхів імплементації їх у правову систему української держави.

Ключові слова: *довкілля, екологічне право, правовий аспект, правовий статус, свроінтеграція, правоохорона.*

The article explores the content and essence of the concept of the environment as an object of legal protection, through the prism of theoretical and legal developments, which in turn has a positive effect on the mechanism of legal protection of the environment as an element of the legal system of society.

It is established that legal protection is such a procedure of legal relations under which a certain type and type of social relations is protected by law, but it is also indicated that such law enforcement is possible only if the relevant provisions are authorized in the legislation of Ukraine or another international regulatory legal act ratified (agreed) with the Verkhovna Rada of Ukraine.

In addition, the position that the modern system of legal relations and the range of norms of Ukrainian legislation that define the environment as an object of legal protection is quite extensive and makes it possible to effectively, not only protect but also protect the environment. The above, in turn, is created by means of regulatory guarantee at the level of the Constitution of Ukraine, sectoral legislation and by-laws.

The position that the mechanism of legal protection of the environment needs to be effective through the prism of domestic realities, in particular Russia's ongoing armed aggression against Ukraine, as well as obtaining a candidate for membership in the European Union, which in turn requires harmonization of national legislation with European one, is also substantiated.

The prospect of further research of the mechanism of legal protection lies in the need for a detailed structural analysis of the regulatory and legal basis of the relevant segment of legal relations, as well as conducting a comparative study in order to analyze the international experience in regulating the relevant sphere and developing ways to implement them in the legal system of the Ukrainian state.

Key words: *environment, environmental law, legal aspect, legal status, European integration, law enforcement.*

Актуальність тематики. Інститут прав і свобод людини і громадянина є найбільш охоронюваним у структурі інститутів права в демократичній державі загалом, що в свою чергу сприяє становленню правової державності та забезпечує невідпинний соціально-правовий розвиток у всіх сферах соціального буття.

Водночас, деякі правовідносини, в розрізі забезпечення дотримання прав і свобод людини і громадянина потребують додаткового аналізу та укріплення. Так, наприклад, система правової охорони довкілля в Україні, що є невід'ємною складовою забезпечення права громадян України на безпечне та здорове життя, а також в контексті захисту надр України, що належать українському народу потребує поступового вдосконалення.

Така необхідність викликана, перш за все й тим, що на території Українських земель росією була розв'язана війна проти нашої незалежності та суверенітету, котра щоденно негативно впливає на стан довкілля. Крім цього, здобутий Україною статус кандидата в члени Європейського союзу, перш за все зобов'язує український політикум і всю правоохоронну сферу підвищувати стандарти дотримання прав і свобод людини і громадянина регламентованих Конституцією України, відповідно до Європейських.

Саме тому, на нашу думку додаткового опрацювання потребує відповідне коло правовідносин й адаптації до сучасних правоохоронних реалій із врахуванням усіх деструктивних факторів і чинників. Слід також зауважити, що питання пов'язані з аналізом суспільних відносин у сфері захисту довкілля неодноразово характеризувались вченими та дослідниками-правниками, що зумовлює необхідність попереднього оглядового аналізу відповідних позицій. Так, наприклад свої праці відповідному об'єкту присвятили: А.М. Гуз, Т.В. Лісніча, О.О. Обушак, С.А. Обушак, З.В. Ромовська, О.В. Сівак, А.Б. Стоцький, О.І. Тимошенко та інші. Водночас, сучасні правоохоронні тенденції, трансформація соціально-правового кола правовідносин в Україні та гармонізації вітчизняного законодавства з європейським створюють нові правові реалії, котрі потребують своєчасних наукових досліджень.

Метою статті є теоретико-правова характеристика довкілля як об'єкту правового захисту. Це в свою чергу зумовлює необхідність розв'язання таких дослідницьких завдань, як: 1. Аналіз змісту та сутності таких понять як «правовий захист», «довкілля», «об'єкт правового захисту» та інших; 2. Дослідження сутності та змісту довкілля як об'єкту правового захисту; 3. На підставі проаналізованого, виокремлення основних рекомендацій і пропозицій щодо оптимізації правозахисту довкілля як одного з його об'єктів.

Об'єктом статті виступають суспільні відносини, в сфері захисту довкілля в Україні.

Предметом дослідження є довкілля як об'єкт правового захисту.

Виклад основного матеріалу статті. Розглядаючи будь-які підходи до питання об'єктів правового захисту, на нашу думку комплексно розглянути це питання можливо лише з урахуванням аналізу всіх авторитетних позицій відносно низки елементів термінологічного апарату проблематики. Саме тому, пропонується розпочати з аналізу цього структурного елементу.

Слід звернути увагу на те, що міжнародно-правові акти в даній галузі досить структурно та змістовно визначають зміст і сутність поняття довкілля. Наприклад, Конвенція про доступ до інформації, визначаючи процес участі громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля, визначає, що навколишнє середовище – це повітря і атмосфера, вода, ґрунт, земля, ландшафт і природні об'єкти, біологічне різноманіття та його компоненти, включаючи генетично змінені організми, та взаємодія між цими складовими [1]. Тобто, довкіллям є буквально все, що оточує особу, яка проживає чи знаходиться на певній території, й захист і охорона цього середовища має бути належними чином регламентована та врегульована законодавством, оскільки саме ці елементи складають національну систему захисту прав і свобод людини і громадянина.

Слід зазначити, досить актуальні позиції, що стосуються охорони довкілля в умовах ведення бойових дій. Так, Конвенція про заборону військового чи будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище [2] визначає, що кожна держава – учасниця цієї Конвенції зобов'язується не вдаватися до військового чи будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище, які мають широкі, довгострокові або серйозні наслідки, як способів руйнування, заподіяння шкоди або заподіяння шкоди будь-кому іншій державі-учасниці. Засоби впливу на «природне середовище» відносяться до будь-яких засобів для зміни – шляхом навмисного управління природними процесами – динаміки, складу або структури Землі, включаючи її біоту, літосферу, гідросферу та атмосферу, або космічного простору (стаття 2). З викладеного, можемо зробити висновок, що природне середовище у розумінні цього міжнародного документу є значно ширшим поняттям, яке визначається як склад або структура Землі, її біота, літосфера, гідросфера, атмосфера та космічний простір [3]. В умовах ведення бойових дій на території України, слід звернути увагу на те, що довкілля як об'єкт правової охорони виступає досить багатоаспектним явищем, оскільки якщо предметний склад цього явища наповнений такими видами довкілля як: земля (надра), повітря, водні ресурси та інші природні елементи, що оточують людину. Відповідно, всі зазначені елементи мають певні об'єктні характеристики й взаємопов'язані між собою.

Про важливість захисту й охорони довкілля зазначає також і Верховний комісар ООН з прав людини, котрий вказує, що руйнування природи, забруднення навколишнього природного середовища та зміна клімату – є найбільш негативними факторами, котрі серед інших чинників провокуються здебільшого діями штучно створених об'єктів і явищ. Ще більшої гостроти та актуальності відповідна тематика набуває в світлі того, що за даними експертів ООН, причиною кожного шостого випадку передчасної смерті людини є забруднення природи, тобто причиною від наслідків забруднення помирають близько 7 млн. осіб, а приблизно 92% населення планети проживає в місцях, де рівень забруднення повітря перевищує норми, встановлені Всесвітньою організацією охорони здоров'я [4]. Відповідно, визначення довкілля як об'єкту охорони не лише на загальнодержавному так і в планетарному масштабі є критично важливим. Поряд із цим, охорона та захист, дослідниками визначаються по-різному, багато хто ці поняття розмежовує, посилаючись на праці авторитетних дослідників у галузі теорії держави і права, а також філософії права.

Так, наприклад, О.О. Обушак зазначає, що «охорона» є більш широким поняттям, ніж «захист». Вона являє собою сукупність заходів, спрямованих на забезпечення нормальної реалізації прав, а також на захист прав у випадку їх порушення або оспорування через конкретні засоби державного впливу, які існують переважно в правовій формі і можуть проявлятися або через встановлення правових норм, або через їх, насамперед, позитивне застосування. Навпроти, поняття «захист» пов'язане не з стандартною реалізацією прав, а лише з конкретним правопорушенням або оспоруванням прав, тобто під «захистом» розуміється передбачена законодавством діяльність відповідних публічних органів щодо поновлення порушеного права, припинення таких порушень, а також створення необхідних умов для притягнення до юридичної відповідальності осіб, винних у вчиненні протиправних дій, внаслідок яких було завдано шкоди правам та законним інтересам суб'єктів [5, с. 75–86]. Таким чином, довкілля як об'єкт охорони, автоматично набуває таких пасивних властивостей, що полягають в пасивному забезпеченні непорушності права, що не зазнало деструктивного впливу, а захистом довкілля, буде активна протидія вчиненому порушенню відповідного права.

Це дає підстави ствердити, що довкілля як об'єкт охорони, розглядається в нерозривному зв'язку з комплексом норм законодавства України, що забезпечують недоторканість та безпеку відповідної галузі правовідносин.

Підтвердженням цього є позиція З.В. Ромовської, котра говорить про взаємообумовленість категорій «охорона» та «захист», проте повністю тотожними їх не вважає. На її думку, правова охорона містить в собі систему різноманітних юридичних заходів із метою вберегти право від можливого порушення. Таким чином, можливість захисту суб'єктивного права і конкретне здійснення захисту є одним із засобів правової охорони [6, с. 11-13]. Подібною позиції також притримується Т. Лісніча, котра зазначає, що захист прав суб'єктів господарювання можна визначити як комплекс дій правового характеру, які застосовуються в разі порушення, невизнання, оспорування прав суб'єкта господарювання, або з інших, визначених законом підстав, спрямованих на недопущення порушення, або відновлення порушеного права, а також забезпечення дотримання інтересів суб'єкта господарювання [7, с. 6-7]. Відповідно, охороною є комплекс попередніх дій, що носили характер порушення права, а захистом, будь-які дії спрямовані на убезпечення об'єкта від подальшого посягання після його початку.

Проводячи аналогію під час аналізу механізмів правового захисту соціальних взаємин, слід звернути увагу на те, що наприклад на державному рівні правовий захист інформації передбачає, перш за все, організацію ефективної нормотворчої, правоохоронної та правозастосовної діяльності. Тому дуже часто правовий напрямок захисту інформації на рівні держави об'єднують з організаційним напрямком [8], що цілком логічно корелюється з розумінням довкілля як об'єкту захисту, оскільки для ефективності цього процесу має бути визначений також предмет, способи та засоби захисту такого об'єкта.

Таким чином, розглядаючи довкілля як об'єкт правового захисту слід перш за все враховувати, що в дію його приводить лише комплекс норм і положень національного та міжнародного законодавства, що спрямоване на недопущення руйнування звичного стану довкілля. В свою чергу, стандарти (у тому числі екологічні та будь-які інші) в сфері довкілля визначаються кожною державою індивідуально, в залежності від наявності в неї тих чи інших природоресурсів.,

Висновки. У статті досліджено зміст і сутність поняття довкілля як об'єкту правового захисту, крізь призму теоретико-правових напрацювань, що в свою чергу позитивно впливає на механізм правового захисту довкілля як елемент правової системи суспільства.

Установлено, що правовий захистом є такий порядок правовідносин за умов якого певний тип і вид соціальних взаємин перебуває під охороною права, проте вказується також те, що така правоохорона, можлива лише за умови санкціонування відповідних положень в законодавстві України чи іншому ратифікованому (узгодженому) з Верховною Радою України міжнародному нормативно-правовому акті.

Додатково обґрунтовано позицію про те, що сучасна система правовідносин та коло норм законодавства України, що визначають довкілля як об'єкт правового захисту є досить розгалуженим і вможливає ефективний, не лише захист а й охорону довкілля. Наведене, в свою чергу створюється в спосіб нормативно-правового гарантування на рівні Конституції України, галузевого законодавства та підзаконних нормативно-правових актів.

Обґрунтовується також позиція про те, що механізм правового захисту довкілля потребує ефективізації крізь призму вітчизняних реалій, зокрема триваючу збройну агресію росії проти України, а також отримання кандидатства в члени Європейського союзу, що в свою чергу потребує гармонізації національного законодавства з європейським.

Перспектива подальшого дослідження механізму правового захисту полягає в необхідності детального структурного аналізу нормативно-правового підґрунтя відповідного сегменту правовідносин, а також проведення порівняльного дослідження з метою аналізу міжнародного досвіду регулювання відповідної сфери та розроблення шляхів імплементації їх у правову систему української держави.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська Конвенція), ратифікована Законом № 832-ХІV від 06.07.99. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_015#Text.
2. Конвенція про заборону військового чи будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_258#Text.

3. Сівак О.В. Поняття навколишнього природного середовища як об'єкту адміністративно-правового регулювання. Юридичний науковий електронний журнал. № 12/2021. URL: http://www.lsej.org.ua/12_2021/119.pdf

4. Рада ООН визнала право людини на чисте довкілля. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/10/09/novyna/svit/rada-oon-vyznala-pravolyudyny-chyste-dovkillya>.

5. Обушак О.О., Обушак С.А. Адміністративне регулювання у сфері охорони прав на об'єкти інтелектуальної власності / О.О. Обушак, С.А. Обушак // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії: Збірник наукових праць. – Вип. 36 – 3. – 2009. – С. 75–86.

6. Ромовська З.В. Особисті немайнові права фізичних осіб / З.В. Ромовська // Українське право. – 1997. – № 1(6), – С. 11–13.

7. Лісніча Т.В. Особливості господарсько-правового захисту прав суб'єктів господарювання. Часопис з юридичних наук. С. 1-8. URL: <https://periodicals.karazin.ua/jls/article/view/1685/1429>

8. Організаційно-правові основи захисту інформації з обмеженим доступом: Навчальний посібник / А. Б. Стоцький, О. І. Тимошенко, А. М. Гуз та ін., за заг. ред. В. С. Сідака. – К.: Вид-во Європейського університету, 2006. – 232 с.